

**ПРОВЕДЕННЯ НЕВІДКЛАДНОГО ОБШУКУ З МЕТОЮ ЗБЕРЕЖЕННЯ
РЕЧОВИХ ДОКАЗІВ: НАЦІОНАЛЬНІ ЗАКОНОДАВЧІ РЕАЛІЇ
ТА ПРАКТИКА ЄСПЛ І ВЕРХОВНОГО СУДУ США**

**CONDUCTING AN URGENT SEARCH TO PROTECT MATERIAL EVIDENCE:
NATIONAL LEGISLATIVE REALITIES AND PRACTICE OF THE ECHR
AND THE US SUPREME COURT**

**Крицька І.О., к.ю.н., доцентка,
доцентка кафедри кримінального процесу**

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

**Тищенко О.І., д.ю.н., доцентка,
доцентка кафедри кримінального процесу**

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті розглядається питання можливості проведення невідкладного обшуку без попереднього судового контролю з метою запобігання знищенню речових доказів. Зокрема, з погляду етимологічного підходу, аналізується використане у ч. 3 ст. 233 Кримінального процесуального кодексу України формулювання «врятування майна» та можливість його співставлення з метою збереження речових доказів. Беручи до уваги той факт, що право на повагу до житла є складовою більш широкого права – права на повагу до приватного і сімейного життя, яке гарантоване статтею 8 Європейської конвенції про права людини – автори публікації роблять спробу дослідити вказане питання крізь призму застосування триступеневого тесту аналізу (тобто шляхом пошуку відповіді на такі питання алгоритму, як «чи є втручання передбачене законом», «чи переслідує воно легітимну мету» та «чи є втручання пропорційним і необхідним у демократичному суспільстві»). Зокрема, резюмовано, що формулювання «збереження, запобігання знищенню речових доказів може вважатися таким, що включається в більш широкий за значенням вислів «врятування майна», а отже проведення невідкладного обшуку з такою метою можна розглядати як таке, що здійснюється відповідно до закону. Для врахування правових підходів, сформульованих у цьому контексті Європейським судом з прав людини, здійснено аналіз низки його рішень. Це дало можливість констатувати, що розглядувана в статті мета запобігання знищенню речових доказів може вважатися легітимною, оскільки пов'язана із запобіганням та розслідуванням кримінальних правопорушень та захистом прав інших осіб. Щодо пропорційності втручання автори підкреслюють обов'язковість індивідуального підходу до аналізу кожної окремої правозастосовної ситуації з урахуванням декількох критеріїв, а саме вагомості мети, обґрунтованості рішення, постановленого слідчим суддею *ex post factum*, існування мінімальних гарантій проти зловживань, наявності доступних розумних альтернатив для забезпечення збереження потенційних речових доказів, врахування інтересів так званих третіх осіб, тривалості та інтенсивності відповідного втручання тощо. Насамкінець у роботі наводиться декілька релевантних прикладів стосовно досліджуваної проблеми з практики Верховного Суду США.

Ключові слова: досудове розслідування, обшук, права людини, проникнення до житла, речові докази, судовий контроль.

The article examines the issue of the possibility of conducting an urgent search without prior judicial control in order to prevent the destruction of material evidence. In particular, from the point of view of the etymological approach, the authors analyse the expression 'saving property' used in Part 3 of Article 233 of the Criminal Procedure Code of Ukraine and the possibility of its comparison with the purpose of preserving material evidence. Given the fact that the right to respect for home is a component of a broader right – the right to respect for private and family life guaranteed by Article 8 of the European Convention on Human Rights – the authors of the publication attempt to study this issue through the prism of the three-stage test of analysis (i.e., by finding answers to such questions of the algorithm such as 'whether the interference is provided for by law', 'whether it pursues a legitimate aim' and 'whether the interference is proportionate and necessary in a democratic society'). Specifically, it is summarised that the phrase 'preservation, prevention of destruction of material evidence' may be considered to be included in the broader expression "saving property", and therefore, an urgent search for such purposes may be interpreted as being carried out in accordance with the law. In order to take into account the legal approaches formulated by the European Court of Human Rights in this context, the authors analysed a number of its judgments. This made it possible to state that the purpose of preventing the destruction of material evidence under consideration in this article may be considered legitimate, since it is related to the prevention and investigation of criminal offences and protection of the rights of others. Concerning the proportionality of the interference, the authors emphasise the necessity of an individual approach to the analysis of each individual law enforcement situation, taking into account several criteria, namely, the significance of the purpose, the reasonableness of the decision made by the investigating judge *ex post factum*, the existence of minimum guarantees against abuse, the availability of reasonable alternatives to ensure the preservation of potential material evidence, consideration of the interests of so-called third parties, the duration and intensity of the relevant interference, etc. Finally, the article provides several relevant examples of the US Supreme Court case law in relation to the issue under study.

Key words: pre-trial investigation, search, human rights, entry into a home, material evidence, judicial control.

Постановка проблеми. Право на повагу до житла як складова права на приватність належить до основоположних прав людини, що отримали своє закріплення як на національному, так і на міжнародному рівні. У світлі цього Конституційний Суд України у рішенні від 31 травня 2011 року № 4-рп/2011 наголосив на тому, що гарантування кожному прав на повагу та недоторканність житла є не тільки конституційно-правовим обов'язком держави, а й дотриманням взятих Україною міжнародно-правових зобов'язань відповідно до положень Загальної декларації прав людини 1948 року, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі – Конвенція), Міжнародного пакту про громадянські та політичні права

1966 року. Зазначені міжнародні акти згідно з ч. 1 ст. 9 Конституції України є частиною національного законодавства України [1].

У згаданому вище рішенні Конституційний Суд України також відмітив, що конституційна гарантія недоторканності житла не поширюється на випадки, коли суспільні інтереси вимагають правомірного обмеження прав людини, зокрема для захисту прав і законних інтересів інших членів суспільства, а також задля запобігання кримінальним правопорушенням. Обмеження права особи на недоторканність житла, яке визначено в Конституції України і міжнародно-правових актах, за відповідних обставин, може визнаватися легітимним втручанням дер-

жави в права людини з метою забезпечення загального блага [1].

Враховуючи вищенаведене, слід вказати, що проникнення в житло чи інше володіння особи та проведення в них обшуку або огляду, *inter alia* і за відсутності ухвали слідчого судді з подальшим її отриманням відповідно до вимог ч. 3 ст. 233 КПК, становитиме втручання у право на повагу до житла, гарантоване ст. 30 Конституції України та ст. 8 Конвенції. Обґрунтованість та пропорційність втручання в це право обумовлене проведенням обшуку в житлі чи іншому володінні особи без ухвали слідчого судді з огляду на необхідність віднайти та вилучити об'єкти, які можуть бути визнані речовими доказами. В ключі цієї проблеми виникає й питання про те, чи охоплюється вказана конкретизована мета більш загальною метою – «врятування майна», закріпленою у ч. 2 ст. 30 Конституції України, ч. 3 ст. 233 КПК. На нашу думку, окреслену проблематику доцільно проаналізувати на підставі композиційної побудови ст. 8 Конвенції [2], взявши до уваги триступеневий тест.

Вклад основного матеріалу. *«Законність»* («згідно із законом»). У Конституції України (ст. 30) та кримінальному процесуальному законодавстві (ч. 3 ст. 233 КПК) передбачено такі підстави для проникнення до житла особи у невідкладних випадках без ухвали слідчого судді або добровільної згоди особи – «врятування життя людей та майна» чи «безпосереднє переслідування осіб, які підозрюються у вчиненні злочину». Вказані нормативні положення неодноразово піддавалися критиці у спеціальній юридичній літературі через наявність декількох законодавчих дефектів. Йдеться, зокрема, про таке: 1) наявність єдиного сполучника «та» між словосполученнями «врятування життя людей» і «врятування майна»; 2) використання слова «людей» у множині у формулюванні відповідної підстави для проникнення; 3) оперування у ч. 3 ст. 233 КПК оцінним поняттям «безпосереднє переслідування осіб» та використання у ньому слова «особи» в множині у відповідному відмінку [3, с. 111–112]. Вказані зауваження не впливають безпосередньо на наявність досліджуваної проблеми та шляхи її вирішення, водночас засвідчують нормативну «дефектність» відповідних правових положень.

Слід зауважити на відсутності в законі прямої вказівки на інші підстави, наприклад, «загроза того, що предмет, який розшукується та (або) підлягає вилученню, може бути через зволікання з його виявленням втрачений, пошкоджений або використаний у злочинних цілях» або «запобігання знищенню, втраті чи пошкодженню об'єктів, що можуть мати значення речових доказів» тощо. На перший погляд, наведені вище приклади гіпотетичних обставин можуть вважатися окремими випадками більш абстрактної підстави «врятування майна», тобто співвідноситися як окреме і загальне. До подібного проміжного висновку можна дійти, зважаючи на таке:

(1) виходячи з етимологічного значення слова «врятування», що походить від дієслова «рятувати», під цієї діяльністю можна розуміти відповідні дії, спрямовані на відвернення якоїсь загрози, небезпеки, загибелі від когось, чого-небудь [4]. Тобто в широкому сенсі може йтися і про запобігання, відвернення ризику знищення, пошкодження, втрати речових доказів через суб'єктивні або об'єктивні фактори;

(2) щодо легальної дефініції поняття «майно» слід звернутися до нормативних приписів Цивільного кодексу України, згідно зі ст. 190 якого під майном як особливим об'єктом розуміється окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки. Водночас, відповідно до ч. 1 ст. 179 Цивільного кодексу України, річчю є предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки [5]. Співставлення цих визначень з дефініцією речових доказів, що наведена законо-

давцем у ст. 98 КПК, дає підстави констатувати, що речові докази можуть розглядатися як майно в широкому сенсі;

(3) системний аналіз положень КПК також свідчить про те, що поняття майна, з одного боку, та речових доказів, з іншого, можуть розглядатися як загальне та окреме, одиничне відповідно. До такого висновку можна дійти, зокрема, керуючись приписами ч. 9 ст. 100, ч. 2 ст. 167, частинами 2, 3, 9, 10 ст. 170 КПК. Тим більше, що такі заходи забезпечення кримінального провадження, як тимчасове вилучення майна та арешт майна, виходячи навіть з їх назви, взагалі застосовуються до різних категорій майна, але серед іншого – безпосередньо до речових доказів.

Отже, застосування різних способів тлумачення для з'ясування нормативного змісту словосполучення «врятування майна» дозволяє наразі резюмувати можливість розуміння ситуацій запобігання знищенню, втраті чи пошкодженню об'єктів, що можуть мати значення речових доказів як індивідуальних випадків врятування майна.

Крім того, беручи до уваги телеологічний спосіб тлумачення приписів ч. 3 ст. 233 КПК, також можна дійти переконання про те, що композиційне закріплення подібного винятку саме у главі КПК, присвяченій слідчим (розшуковим) діям, а так само як друге речення цієї ж частини (вимога щодо невідкладного звернення з клопотанням про проведення обшуку), вказують на те, що метою проникнення в житло чи інше володіння особи є саме проведення в них обшуку як слідчої (розшукової) дії в межах певного кримінального провадження. У цьому сенсі інше розуміння «врятування майна шляхом проникнення до житла чи іншого володіння особи та проведення в них обшуку», окрім як врятування потенційних речових доказів від знищення чи приховання, видається досить ускладненим.

Слід додати, що Європейський суд з прав людини автономно тлумачить термін «закон», зокрема нерідко до уваги може братися й певна усталена практика. З огляду на це відмітимо, що у вітчизняній судовій практиці у контексті правозастосування ч. 3 ст. 233 КПК простежуються два ключові підходи, пов'язані із тлумаченням словосполучення «врятування майна». По-перше, ототожнення розуміння мети «врятування майна» зі «збереженням речових доказів», їх прирівняння; по-друге, безпосереднє пряме посилення (без додаткового уточнення щодо наявності мети врятування майна) на таку підставу для невідкладного проникнення до житла чи іншого володіння особи, як «збереження речових доказів», незважаючи на відсутність відповідної підстави в положеннях ч. 3 ст. 233 КПК. Крім того, в узагальненні судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про надання дозволу на проведення обшуку житла чи іншого володіння особи від 21 травня 2014 р. ВССУ також вказував на наявність у судовій практиці відповідного тренду, при цьому не відмічаючи його помилковості [6].

Підкреслимо й те, що українське кримінальне процесуальне законодавство є недостатньо гнучким у регламентації підстав для проникнення до житла чи іншого володіння особи, що змушує правозастосовників адаптувати відповідні правові положення за допомогою судової практики. Натомість, як свідчить компаративний аналіз, законодавство багатьох європейських держав містить або просту загальну вказівку на «невідкладний випадок» чи «випадок, що не терпить зволікання» для проникнення до житла (наприклад, ст. 160-1 КПК Литви, ст. 220 (у поєднанні зі ст. 217) КПК Польщі, § 91 КПК Естонії та ін.), або ж прямо вказує на розглядувану мету для проведення обшуку без попереднього отримання судового дозволу – «невідкладний випадок, коли це є єдиним можливим способом збирання та збереження доказів» (наприклад, ст. 161 КПК Болгарії).

«Легітимна мета». Цілком очевидно, що безпосередньою метою проведення обшуку в житлі чи іншому воло-

дінні особи з судовим контролем *ex post factum* за розглядуваних обставин є недопущення, запобігання знищенню, пошкодженню, прихованню тощо об'єктів, що потенційно можуть мати значення речових доказів у конкретному кримінальному провадженні. Утім вказана ціль, як видається, може переслідувати більш глобальну мету, що обумовлена легально визначеними у статті 2 КПК завданнями кримінального провадження та впливає з них.

До того ж, екстраполюючи розглядувану ситуацію на положення ст. 8 Конвенції, слід вказати на те, що легітимною метою цілком може вважатися запобігання злочинам одночасно із захистом прав і свобод інших осіб. На такій меті в контексті проведення обшуку без попереднього отриманого судового дозволу ЄСПЛ наголошує в низці своїх рішень (*Kuzminas v. russia* (заява №69810/11 від 21 грудня 2021 р.) (пункт 22), *K.S. and M.S. v. Germany* (заява №. 33696/11, від 6 жовтня 2016 р.) (пункт 42), *Tortladze v. Georgia* (заява №42371/08 від 18 березня 2021 р.) (пункт 57) тощо). У рішенні по справі *Tortladze v. Georgia* Європейський суд також уточнює, що «мета «виявити речові докази, які можуть бути корисними для кримінального розслідування серйозного злочину» послідовно визнається Судом «законною», оскільки вона переслідує інтереси громадської безпеки і пов'язана із запобіганням злочинам та захистом прав інших осіб» (пункт 57) [7]. Указане роз'яснення ЄСПЛ дозволяє чітко простежити, що ціль запобігання знищенню, пошкодженню чи приховуванню потенційних речових доказів цілком відповідає інтересам правосуддя, сприяє захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, дозволяє забезпечити швидке, повне та неупереджене розслідування і судовий розгляд, тобто спрямоване на реалізацію завдань кримінального провадження. Таким чином, проведення обшуку в житлі чи іншому володінні особи з розглядуваною метою, навіть за умови попередньої відсутності ухвали слідчого судді на це, може вважатися таким, що переслідує легітимну мету.

«Необхідність у демократичному суспільстві». Цей останній елемент трискладового тесту традиційно асоціюється з пропорційністю відповідного втручання в основоположні права людини. З метою його послідовного аналізу виділимо певні «критерії пропорційності», що можуть відігравати ключове значення в цій ситуації. Вихідне значення при цьому може мати позиція ЄСПЛ, викладена в пункті 58 рішення у справі *Tortladze v. Georgia* (заява № 42371/08 від 18 березня 2021 р.), в якій Суд вказав на те, що поняття «необхідність» передбачає, що втручання є пропорційним переслідуваній законній меті. Зокрема, щодо обшуків і вилучень або подібних заходів (в основному в контексті отримання речових доказів певних правопорушень), ЄСПЛ за його власним твердженням оцінює, чи були причини, наведені для виправдання таких заходів, релевантними і достатніми, і чи був дотриманий вищезгаданий принцип пропорційності. Стосовно останнього пункту, Суд повинен спочатку переконатися, що відповідне законодавство і практика надають особам адекватні та ефективні гарантії проти зловживань; незважаючи на свободу розсуду, яку ЄСПЛ визнає за Договірними державами в цій сфері, він повинен бути особливо пильним там, де органи влади уповноважені національним законодавством наказувати і проводити обшуки без судового ордеру. По-друге, він повинен враховувати конкретні обставини кожної справи, включаючи (але не обмежуючись цим) тяжкість правопорушення, про яке йдеться, спосіб та обставини видачі ордеру на обшук, наявність інших доказів на той час, зміст та обсяг ордеру, про який йдеться, а також ступінь можливих наслідків для репутації особи, яка зазнала обшуку [7].

Вагомість мети. *Inter alia*, може йтися про те, наскільки значущими для кримінального провадження є відшуквані докази, а також які саме фактори обумовили нагальну

невідкладність проникнення до житла чи іншого володіння особи. Так, для прикладу, в рішенні по справі *Gerashchenko v. Ukraine* (заява № 20602/05 від 7 листопада 2013 р.) у пункті 135 відзначається, що «Суд не випускає з уваги той факт, що оскаржуваний обшук відбувся майже одразу після операції під прикриттям (хоча точний час подій був спірним....). Це могло означати певну терміновість з метою забезпечення доказів злочину» [8]. Для порівняння ЄСПЛ наводить рішення *Mastepan v. russia*, no. 3708/03, §§ 41 і 44, від 14 січня 2010 р., у якому посилення слідчих органів на ордер на обшук від 19 травня 2004 року не свідчило про таку невідкладність [9].

Забезпечення мінімальних гарантій проти зловживань. Безсумнівно, що суттєвим врівноважуючим чинником стосовно повноважень сторони обвинувачення під час досудового розслідування, зокрема й дискреційних, виступає судовий контроль. Зважаючи на це, переважна більшість слідчих (розшукових) дій, пов'язаних із обмеженням прав і свобод особи, гарантованих Основним Законом держави, можуть проводитися виключно за наявності юридичної підстави – ухвали слідчого судді. Однак, вочевидь, ефективне й оперативне виконання завдань кримінального провадження інколи неможливе або може бути суттєво ускладнене без вчасного початку відповідної процесуальної дії, не допускаючи зайвого відстрочення.

Саме тому ЄСПЛ у низці своїх рішень послідовно відмічає, що відсутність попереднього судового ордеру на обшук може бути компенсована, зокрема, можливістю судового перегляду *ex post factum* (наприклад, рішення у справах *Heino v. Finland*, № 56720/09, п. 45, від 15 лютого 2011 р. [10]; *Harju v. Finland*, № 56716/09, від 15 лютого 2011 р. [11] та інші). Водночас важливо, щоб такий судовий контроль *a posteriori* був реальним та ефективним. Це, наприклад, пов'язано з його оперативністю здійснення, вагомістю повноважень, якими наділений слідчий суддя/суд – а саме, чи уповноважений суддя визнати проведений обшук незаконним, наслідком чого буде беззаперечне знищення здобутої інформації та вилучених матеріальних об'єктів, або функція судді в цьому разі має суто номінальний характер. До уваги мають братися також ті матеріали, якими правоохоронні органи аргументували потребу в проведенні невідкладного несанкціонованого обшуку.

Також у пункті 65 згаданого вище рішення *Tortladze v. Georgia* ЄСПЛ взяв до уваги низку дотриманих процесуальних гарантій, а саме те, що співробітників поліції супроводжував представник Міністерства зовнішніх справ країни, якому було дозволено бути присутнім під час проведення слідчої дії. Крім того, це було зафіксовано на відео, яке було продемонстровано в суді; і заявник був присутній протягом усього обшуку. Заявник жодного разу не стверджував, що під час обшуку були вилучені будь-які інші предмети, зокрема ті, що стосуються його роботи [7].

Таким чином, важливо, що в українському законодавстві згадувані вище гарантії отримали своє нормативне закріплення (йдеться про (а) вимогу невідкладного звернення до слідчого судді (хоча, все ж ця категорія носить оцінний характер), (б) наявність визначальних повноважень слідчого судді щодо допустимості проведеного обшуку та отриманих під час нього доказів, (в) обов'язковості відеофіксації ходу та результатів проведеної слідчої (розшукової) дії; (г) правила щодо імперативного залучення понятих (окрім винятків, які допускаються під час дії воєнного стану) та забезпечення, з наявності відповідної можливості, участі володільця відповідного житла.

Обґрунтованість рішення, прийнятого суддею *ex post factum*. Насамперед, слідчий суддя має продемонструвати у своїй ухвалі здійснений ним аналіз достатності підстав для невідкладного проникнення до житла чи іншого володіння особи з проведенням там обшуку, викласти в своєму рішенні відповідні мотиви щодо легалізації обставин, які не допускали відкладення.

На цьому, серед іншого, наголошується в рішенні по справі *Smirnov v. Russia*, № 71362/01, від 7 червня 2007 р., де Європейський суд зазначив, що судовий перегляд *ex post factum* нічого не зробив для того, щоб заповнити прогалини в недостатньому обґрунтуванні ордеру на обшук, оскільки Жовтневий суд обмежив свій висновок про обґрунтованість постанови про проведення обшуку простим посиланням на чотири документи та інші неідентифіковані матеріали, не описуючи зміст жодного з них... Місцевий суд не надав жодних вказівок щодо релевантності матеріалів, на які він посилався, і, крім того, два з чотирьох документів з'явилися вже після проведення обшуку». ЄСПЛ також підкреслив, що місцевий суд обмежився фактичним описом перебігу обшуку та вилучення, коротко процитувавши текст статті Кодексу та підкресливши, що існували невідкладні обставини і що негайний обшук і виїмка були єдиним засобом, за допомогою якого можна було зібрати і зберегти необхідні докази [12].

Подібно ї у справі *Taraneks v. Latvia* ЄСПЛ також був занепокоєний тим, що не було надано оцінки тому, чи виникла потреба в обшуку офісу заявника настільки раптово, що це виправдовувало виняткове звернення до процедури термінового дозволу, передбаченої статтею 168 Кримінально-процесуального кодексу, і що така оцінка прямо не вимагалася зазначеним положенням [13].

Варто відмітити, що вимога щодо наведення мотивів для проведення обшуку саме невідкладно безпосередньо пов'язана і з розглянутим вище критерієм, зокрема щодо ефективності наступного судового контролю. Так, у цій же справі *Smirnov v. Russia* ЄСПЛ відзначив, що відсутність чітких правил щодо обсягу судового нагляду в такій ситуації, у поєднанні з відсутністю будь-якої змістовної перевірки законності та обґрунтованості цього заходу, зробила судовий перегляд *post factum* неефективним для цілей захисту прав заявників, гарантованих статтею 8 Конвенції [12].

У світлі наведеного слід відмітити, що у вітчизняній судовій практиці превалює досить формальний підхід до виконання вказаної вимоги, оскільки слідчі судді, розглядаючи клопотання про надання дозволу на обшук *post factum*, подане у порядку ч. 3 ст. 233 КПК, зазвичай обмежуються однією або кількома загальними абстрактними фразами про те, що були наявні підстави для невідкладного проникнення через існування ризику знищення доказів. При цьому у переважній більшості проаналізованих ухвал зазвичай не наводяться конкретні фактичні обставини на підтвердження цього та не вказується, якими саме матеріалами відповідна інформація може бути доведена.

Однак певним орієнтиром у цьому питанні можуть слугувати ухвали слідчих суддів ВАКС, які містять досить детальний покроковий аналіз підстав для застосування ч. 3 ст. 233 КПК – зокрема, на підставі наданих матеріалів детально відтворюються обставини кримінального провадження, що передували проведенню обшуку і в ухвалях наводяться факти, що свідчать про неможливість затримки в проведенні відповідної слідчої (розшукової) дії, оскільки були умови оперативної необхідності, коли будь-яке зволікання з проведенням обшуку могло потягнути негативні наслідки у вигляді втрати потенційних речових доказів.

До критеріїв пропорційності проведення обшуку за відсутності попереднього одержаного судового дозволу з огляду на прецедентну практику ЄСПЛ може бути також віднесено наявність доступних розумних альтернатив для забезпечення збереження потенційних речових доказів, врахування інтересів так званих третіх осіб (коли, наприклад, обшук в офісі адвоката, нотаріуса може мати несприятливі наслідки для захисту прав та інтересів інших осіб – їх клієнтів), тривалість та інтенсивність відповідного втручання (а отже наскільки шкідливим було проведення відповідного обшуку для особи) тощо.

Зазначимо, що не лише в регіональній європейській системі захисту прав людини напрацьовані певні правові підходи з питання застосування ч. 3 ст. 233 КПК. Верховний Суд США у справах (передусім, *United States v. Jeffers*, 342 U.S. 48 (1951) [14] та *United States v. Rubin*, 474 F.2d 262 (3d Cir. 1973)) [15] так само сформулював певні фактори, які слід враховувати при визначенні обґрунтованості проникнення без попереднього судового ордеру, як-от, ступінь нагальності та час, необхідний для отримання ордеру; обґрунтоване переконання, що речові докази можуть бути в певному місці; можливість небезпеки для поліцейських, які охороняють місце можливого кримінального правопорушення під час отримання ордеру на обшук; інформація, яка вказує на те, що відповідні особи знають, що поліція йде їхнім слідом; готовність і придатність потенційних речових доказів до знищення.

У ключі досліджуваної проблеми досить цікавим є рішення *Kentucky v. King*, slip op. 09-1272, 2011 U.S. LEXIS 3541 (May 16, 2011), в якому Верховний Суд США не погодився з рішенням Верховного Суду штату Кентуккі, де останній визнав недійсним обшук, проведений на підставі суб'єктивного критерію щодо наявності нагальної потреби з боку поліцейських. Суд визначив кілька невідкладних обставин, які можуть виправдати обшук житла без ордеру – зокрема, поліцейські можуть входити в приміщення без ордеру, коли вони переслідують по гарячих слідах підозрюваного, який тікає, або у разі необхідності запобігти неминучому знищенню доказів [16]. Верховний Суд США у цій справі вказав, коли правоохоронні органи мають право входити до житла з метою запобігання неминучого знищення доказів і як поведінка правоохоронців до цього моменту впливає на допустимість доказів, виявлених в результаті проникнення до житла. Суд зазначив, що низка судів нижчих інстанцій визначили поняття «нагальної необхідності, створеної поліцією», яке означає, що правоохоронні органи не можуть навмисно створювати нагальні обставини, щоб обійти вимогу про отримання ордеру. Однак Верховний Суд США заперечив універсальність такого підходу, оскільки правило, яке забороняє поліції входити до житла без ордеру для запобігання знищенню доказів, якщо їхня поведінка викликає таку необхідність, необґрунтовано звужує сферу застосування цього усталеного винятку з вимоги про отримання ордеру.

Висновки. Підсумовуючи, зауважимо таке. По-перше, застосування різних способів тлумачення для з'ясування нормативного змісту словосполучення «врятування майна», використаного у ч. 3 ст. 233 КПК, дало підстави констатувати допустимість розуміння ситуацій запобігання знищенню, втраті чи пошкодженню об'єктів, що можуть мати значення речових доказів, як індивідуальних випадків врятування майна. По-друге, аналіз релевантних правових позицій ЄСПЛ засвідчив, що невідкладний обшук, проведений з метою відвернення знищення, пошкодження, приховання матеріальних об'єктів, що потенційно можуть мати значення речових доказів у певному кримінальному провадженні, може бути пропорційним та необхідним у демократичному суспільстві навіть за відсутності попереднього судового дозволу за умови компенсації цього наявністю у національному законодавстві необхідних процесуальних гарантій. При цьому, по-третє, максимально важливо, щоб такі процесуальні гарантії були не абстрактними та декларативними, а отримували реальне втілення та реалізацію у правозастосовній практиці. Втім, як продемонстрував проведений аналіз вітчизняної судової практики з цього аспекту, слідчі судді переважно обмежуються загальними формулюваннями, без ретельного аналізу обставин конкретного провадження та нагальної потреби в проникненні до житла чи іншого володіння особи в конкретній ситуації. Натомість, як у клопотанні про надання дозволу на обшук у порядку ч. 3 ст. 233 КПК, так і в ухвалі слідчого судді, постановлен-

ної *ex post factum*, має бути належно обґрунтовано та продемонстровано, які саме обставини кримінального провадження свідчили на момент проникнення, що зволікання може спричинити втрату речових доказів і що загроза такої втрати, пошкодження, знищення тощо були реальними. До того ж, із мотивування клопотання має чітко простежуватися не мета отримання речових доказів, а намагання їх зберегти від прогнозованої втрати. По-четверте, і на цьому слід особливо наголосити, невідкладним випадком може вважатися саме існування загрози знищення, пошкодження, приховання потенційних речових дока-

зів (а не «необхідність віднайти і вилучити об'єкти, які можуть бути речовими доказами», як доволі часто зазначається у клопотаннях сторони обвинувачення та ухвалах слідчих суддів). На нашу думку, ординарна потреба у пошуку та збиранні доказової інформації сама по собі не може створювати невідкладний випадок, пов'язаний із суттєвим втручанням в основоположні права людини. Настільки широка інтерпретація словосполучення «врятування майна» не відповідала б сутнісному змісту поняття «врятування» та створювала б істотні ризики зловживань з боку органів правопорядку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянки Сінюгіної Ірини Іванівни щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 376 у взаємозв'язку зі статтями 151, 152, 153 Цивільного процесуального кодексу України. Справа N 1-18/2011 від 31 травня 2011 року (N 4-рп/2011). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-11#Text>
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини): ратифіковано Законом України № 475/97-ВР від 17.07.97. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
3. Криворучко Д. В. Зловживання правом під час досудового розслідування в кримінальному провадженні : дис. ... д-ра філософії в галузі знань 08 "Право" : 081 / Д. В. Криворучко ; наук. кер. А. Р. Туманянц ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2023. 263 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/19730/1/Krivoruchko_dis.pdf
4. Академічний тлумачний словник української мови в 11 томах. URL: <https://sum11.com.ua/rjatuvaty/>
5. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
6. Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про надання дозволу на проведення обшуку житла чи іншого володіння особи: Лист ВССУ від 21 травня 2014 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VRR00149>
7. Рішення ЄСПЛ у справі Тортладзе проти Грузії (Tortladze v. Georgia) від 18 березня 2021 року (заява № 42371/08). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-208597>
8. Рішення ЄСПЛ у справі Герашенко проти України (*Gerashchenko v. Ukraine*) від 7 листопада 2013 р. (заява № 20602/05). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_985#Text
9. Рішення ЄСПЛ у справі Мастепан проти Росії (Mastepan v. Russia) від 14 січня 2010 р. (заява №3708/03). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-96693>
10. Рішення ЄСПЛ у справі Хейно проти Фінляндії (Heino v. Finland) від 15 лютого 2011 р. (заява № 56720/09). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-103394>
11. Рішення ЄСПЛ у справі Хар'ю проти Фінляндії (Harju v. Finland) від 15 лютого 2011 р. (заява № 56716/09). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-103397>
12. Рішення ЄСПЛ у справі Смірнов проти Росії (Smirnov v. russia) від 7 червня 2007 р. (заява № 71362/01). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-80953>
13. Рішення ЄСПЛ у справі Таранекс проти Латвії (Taraneks v. Latvia) від 2 грудня 2014 р. (заява № 3082/06). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-148268>
14. Рішення Верховного Суду США *United States v. Jeffers*, 342 U.S. 48 (1951). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/342/48/>
15. Рішення Верховного Суду США *United States v. Rubin*, 474 F.2d 262 (3d Cir. 1973). URL: <https://www.casemine.com/judgement/us/5914c6f7add7b049347df238>
16. Рішення Верховного Суду США *Kentucky v. King*, slip op. 09-1272, 2011 U.S. LEXIS 3541 (May 16, 2011). URL: https://www.llrmi.com/articles/legal_update/2011_us_king/